

Pantà de Santa Anna (Castellonroi)

Les coordenades UTM aproximades del lloc on es va trobar el motlle que s'estudia són X: 299183.5 i Y: 4639542, amb una altitud de 310 m s. n. m., tot just davall del que ara és la presa del pantà (fig. 20). La troballa s'efectuà a l'obrir un camí vora la gran cavitat existent al congost on es construí la presa. Al pantà s'arriba des de la carretera N-230; uns 3,5 kilòmetres passada la població d'Alfarràs en direcció nord, s'agafa la carretera local que, recorreguts 2,5 kilòmetres, ens porta a la presa de l'embassament.

Segons relata J. L. Maya (1991, 199), l'any 1975 Lluís Díez-Coronel li va comunicar l'existència d'un conjunt de materials arqueològics format per diversos fragments de ceràmica a mà i un motlle de fosa, que es conservaven en unes vitrines a l'edifici de la casa d'administració de la presa del pantà de Santa Anna. En la visita que efectuaren conjuntament els va poder documentar i estudiar, alhora que va poder assabentar-se, a través de l'enginyer en cap, que els materials s'havien localitzat, possiblement tots junts, durant els treballs de construcció del pantà, possiblement en alguna de les coves de la zona que havien

quedat afectades en els treballs d'explanació i condicionament del terreny.

El conjunt de ceràmiques a mà està format per dos fragments de tasses carenades, dos fragments de bols carenats, tres fragments de tenalles de cordons impresos de mides diferents —algun d'ells amb el llavi decorat amb impressions—, un fragment d'un vas de vora oberta amb decoració impresa al llavi, dos fragments del cos de recipients de grans dimensions que presenten la part externa amb aplicacions de fang encastat i una valva d'un motlle de fosa de destrals planes. J. L. Maya (1991, 204-205) interpreta el jaciment com un lloc d'hàbitat i el situa cronoculturalment en un context de transició entre el bronze antic i el mitjà (1600-1400 aC).

Valva de destrals planes

Es tracta d'una valva de pedra sorrenca de gra fi (gres) de color rogenc, sencera, d'un motlle bivalve, com hem dit, de destrals planes¹⁹. Té forma de paral·lelepípede, amb la cara de l'anvers i la dorsal planes i les laterals convexes, totes elles polides i amb les arestes arrodonides (fig. 21). Presenta un estat de conservació bastant bo,



Figura 20: Pantà de Santa Anna (Castellonroi)

¹⁹ Peça conservada a les oficines de la casa d'administració de la presa de Santa Anna.

però amb alguns escrostonaments d'origen tèrmic a la cara de l'anvers. La seva longitud total és de 135 mm, l'amplada de la zona proximal amida 70 mm i la de la zona distal 64, i el gruix a la zona proximal és de 27 mm i a la distal de 29. A la cara de l'anvers presenta la matriu d'una destrat plana de cos trapezial amb els costats rectilinis, de 129 mm de longitud màxima, 26 mm d'amplada del taló i 53 mm d'amplada en el tall; la profunditat de la matriu és de 7 mm al taló, 7 mm a la part central i 5 mm a la zona del tall. L'interior de la cavitat està molt ennegrit pels fums de les colades, així com la resta de la superfície de la cara, amb algunes adherències de metall fos de color blavós a l'interior de la matriu i a la part llisa de l'entorn de la matriu. Les cara dorsal i les laterals també estan ennegrides pels gasos de la colada i tenen adherències del metall fos que es va escolar de l'interior de la matriu; la cara proximal, corresponent al taló de la destrat, presenta una coloració rogenca a causa de l'impacte de les altes temperatures de la colada, ja que era la zona d'entrada del metall incandescent a l'interior del motlle, i també té incrustades adherències de metall.

Les destrats planes tenen el seu origen en còpies de destrats de pedra polida durant el calcolític, període en què són de cou-

re, i durant l'edat de bronze, ja en bronze (Martí 1969-1970, 108; Briard i Verron 1976a, 19; Ruiz Zapatero 1983a, 904). Les destrats planes, que són les més nombroses tant a l'Aragó com a la vall de l'Ebre i Catalunya, tenen una àmplia cronologia que abasta des del calcolític fins al bronze final i fins i tot la primera edat del ferro, com posa de manifest la presència de motlles de fosa al Puig Roig del Roget (el Masroig, Priorat) (Genera 1993b, 99-100; Genera 1995, 75-76, fig. 89) i al Bell Pla de Guissona (la Segarra) (Rovira 1993), encara que la majoria d'exemplars se situen cronològicament en el segon mil·lenni aC. Així mateix, els motlles de fosa de destrats planes també són més nombrosos que els dels altres tipus de destrats que es coneixen des del calcolític fins a la primera edat del ferro. En terres aragoneses s'han documentat les dues valves del mateix motlle de destrats de cos allargat i tall poc exvasat procedents de prospeccions superficials al poblat de Valdepatao (Candasnos), un assentament que s'adscriu al bronze mitjà (Montón 1985); una valva al Cabezo del Chinchón (La Almunia, Saragossa) (Royo 1980, 254) i una valva sencera i un fragment de la part distal d'una altra al poblat de Siguarach (Alcanyís, Terol) (Rauret 1976, 84, làm. V i VI; Ruiz Zapatero 1982, 49-52, fig. 17; Benavente i Ruiz Zapatero 1989, 44, fig. 15.1 i 15.5). A més, quatre



Figura 21: Valva de motlle de destrats planes del Pantà de Santa Anna

valves de motlles d'aquest tipus de destrals, avui perdudes, es van localitzar al jaciment de La Escandilla (Villastar, Terol) (Atrián 1961, 144; Rauret 1976, 81). D'altra banda, la presència d'un possible fragment s'esmenta al Cabezo del Cascarujo (Alcanyís, Terol), però no se'n tenen més dades (Rauret 1976, 83; Beltrán 1978, 60). Dues valves d'un mateix motlle i un fragment de valva d'un altre es van localitzar al Cabezo de Monleón (Casp, Saragossa) (Beltrán 1961, 149, 150, fig. 1 i 5; Rauret 1976, 84; Royo 1980, 251), un poblat que se situa entre mitjans del segle *x* i el *vii* aC (Rodanés i Picazo, 1997, 169-170), i es va trobar una valva sencera al poblat del bronze mitjà de la Hoya Quemada (Mora de Rubielos, Terol) (Burillo i Picazo 1986, 8, fig. 4).

A la Catalunya occidental i central, com veurem, la presència de motlles de fosa de destrals planes en pedra sorrenca és remarcable. Així, en les excavacions de l'assentament de Minferri (Juneda, les Garrigues), en l'horitzó que cronològicament se situa en el segle *xvii* cal aC, s'hi van localitzar quatre valves de destrals d'aquest tipus; una d'elles, que correspon a un exemplar de mida gran, estava fragmentada longitudinalment; una altra, fragmentada transversalment per la zona distal, presenta la matriu del taló i la part medial d'una destrals de mida petita, i les dues valves restants, que són múltiples, formen part del mateix motlle; una d'elles presenta les matrius de dues peces: una destrals i un cisell, i l'altra, que feia la funció de tapadora, té la superfície de la cara ventral llisa, amb l'empremta de la destrals i el cisell fruit de l'acció dels gasos i l'impacte tèrmic de la colada (EQUIP MINFERRI 1997, 188, fig. 22, 1 i 3; Rovira Hortalà 1998; López 2000, 210-218, fig. III.26 i III.27). Al del Forat de la Tuta (Riner, Solsonès) també es van localitzar una valva amb la matriu d'una destrals plana, un motlle sencer format per una valva amb les matrius d'una destrals plana i la contrària, que feia la funció de tapadora, amb la cara ventral llisa com la de Minferri, presenta les empremtes de la

destrals i el cisell, fruit de l'impacte tèrmic i els gasos de la colada. També es va recuperar la tapadora d'un altre motlle, que per les siluetes de les empremtes dels objectes fosos en les matrius podria ser de barnilles; junt amb aquests elements de fosa es van localitzar, també, diversos vasos de ceràmica a mà i un esquelet. El jaciment s'ha vingut interpretant al llarg del temps com una mina d'extracció de coure per la presència en el lloc, a més dels motlles, d'afloaments cuprífers (Serra Vilaró 1915-1920, 535-536, fig. 201-202; Serra Vilaró 1920, 35-36, fig. 2 i 5; Serra Vilaró 1924, 10-12, fig. 4 i 4; Martí 1969-1970, 144-146, fig. 20.2 i 20.5). Una revisió recent del conjunt d'elements recuperats planteja la hipòtesi que podria tractar-se de la sepultura individual d'un metal·lúrgic, que es podria situar entorn del 1600 cal aC, segons les datacions de radiocarboni efectuades sobre una mostra de les restes òssies de l'esquelet (Soriano 2011).

Un fragment de la part distal d'una valva, amb la matriu de la destrals molt semblant a la de Santa Anna, es va localitzar en les excavacions que es van efectuar el 1933 a la plaça del Bell Pla (Guissona, la Segarra), sota la direcció de J. Colominas, un assentament que se situa a nivell cronològic entre els segles *viii* i *vi* aC (Rovira 1993). Al Puig Roig del Roget (el Masroig, Priorat), assentament de la primera edat del ferro, s'hi va documentar una valva sencera (Genera 1993b, 99-100 i 173; Genera 1995, 75-76, fig. 89) d'una tipologia molt pròxima. A l'assentament de Pena IV (Torregrossa, el Pla d'Urgell) superficialment s'hi van localitzar dues valves tapadora, que presenten les empremtes de destrals planes amb una tipologia molt similar, juntament amb altres valves de motlles de fosa, indústria lítica de sílex i fragments de ceràmica a mà, alguns amb decoració acanalada que situen el conjunt en l'horitzó cronocultural del grup Segre-Cinca II (1250-950 cal aC), (Gallart i Llussà 2010, 105-106 i 116, fig. 12). Una valva amb la matriu d'una destrals molt similar, que es conserva al Museu Comarcal de Manresa, es va recu-

perar en un lloc desconegut de la comarca del Bages; per la seva tipologia, se situa en el bronze mitjà (Cura 1981). A l'assentament del Coll del Rat (Artesa de Segre, la Noguera) també es va recuperar superficialment un fragment de la part terminal d'una valva múltiple de destrals planes i punxons, conjuntament amb abundants fragments ceràmics, que tipològicament situen el jaciment a l'horitzó cronocultural del grup Segre-Cinca I (1650-1250 cal aC) (Pérez i Gomà 1993, 53, làm. 7, 4).

Les destrals foses amb aquesta valva serien de cos trapezial curt, bastant prim, amb els costats rectilinis, el taló de secció rectangular i rectilini, i el tall convex i lleugerament apaïsat, un model de destral del tipus anomenat trapezial²⁰ (Briard i Verron 1976a, 27-30). Per les seves característiques tipològiques, aquesta destral es pot inscriure en el grup 2 de la catalogació tipològica de Soriano (2013a, 93, fig. 20-21). Una destral que a nivell morfològic presentaria moltes similituds amb els exemplars aragonesos de Partida de Naves (Alloza, Terol), la Sima de Riudor (Aldehuela, Terol), La Iglesia (Terol), Majaladares (Borja, Saragossa) i un de procedència desconeguda de la província de Saragossa (Rodríguez de la Esperanza 2005, 93-97, fig. 5.23-1, 5 i 6 i 5.24-1, 7; Rovira, Montero i Consuegra 1997, 371-374 i 403-406, fig. 36 i 41; Bosch Gimpera 1923, 43, fig. 11). A Catalunya, les destrals amb aquestes característiques tipològiques també són bastant nombroses, tot i que els exemplars que co-

neixem són fruit de troballes casuals, o es van localitzar sense context o procedeixen d'antigues excavacions realitzades amb les metodologies pròpies d'aquell temps. Així, d'una tipologia molt pròxima podem esmentar un exemplar de coure trobat fora de context en una gravera d'Alfarràs (Segrià) (Moya 1997); un altre, igualment de coure, procedent de l'Esquerda de les Roques del Pany (Pontons) (Grivé 1936, 24, fig. 46; Masachs 1975, 56-457, fig. 1a); un altre, també de coure, de la cova M d'Arbolí (Priorat) (Vilaseca 1941, 50, làm. VI); un procedent possiblement de la cova Josefina d'Escornalbou (Serra Vilaró 1925, 46, làm. XXXIX), un altre localitzat a Cassà de la Selva (Gironès), un fragment del Pla de Girona (Gironès) (Martí 1969-1970, 113 i 115, fig. 3.2 i 4.1), i una darrera trobada a la cova de Joan d'Os de Tartareu (Les Avellaneres i Santa Linya, la Noguera) (Bosch Gimpera 1915-1920b, 474, fig. 104).

Tot i que com hem anat veient, els motlles de destrals planes tenen una cronologia molt dilatada, però per una banda les similituds tipològiques de la destral de la matriu de la valva del pantà de Santa Anna amb les dels motlles de Minferri i del Forat de la Tuta, que compten amb datacions fiables, i per l'altra els materials ceràmics recollits en el jaciment, encara que poc nombrosos, fan que sigui acceptable la datació proposada per J. L. Maya (1991, 204-205) de situar el conjunt en un context de transició entre el bronze antic i el mitjà (1600-1400 aC).

Cova del Moro d'Alins (Açanui-Alins)

La cova del Moro d'Alins es troba a 715 m s. n. m., al municipi d'Açanui-Alins i a aproximadament 1,7 km a l'E-SE d'aquesta població. Les seves coordenades UTM són X: 277759 i Y: 4654896, i s'ubica al peu d'una cresta calcària orientada al sud, en un barranc tributari del barranc de Las

Carboneras. És una cavitat amb una boca estreta, en forma d'escletxa, orientada al NW, que dona a una primera habitació sense sediments, d'escassa altura, que no permet romandre en posició dreta (fig. 22). Un avenc dificulta l'accés a una àmplia galeria més fonda en la qual es van trobar

²⁰ Les destrals planes obtingudes amb aquests tipus de motlles serien força asimètriques, per la qual cosa un cop desemmotllades se sotmetrien a un procés per acabar de donar-los forma a base de forja en fred o en calent per tal d'aconseguir peces simètriques i un tall afilat (Montero 2016, 180-185; Pernot 1998, 125-127).